

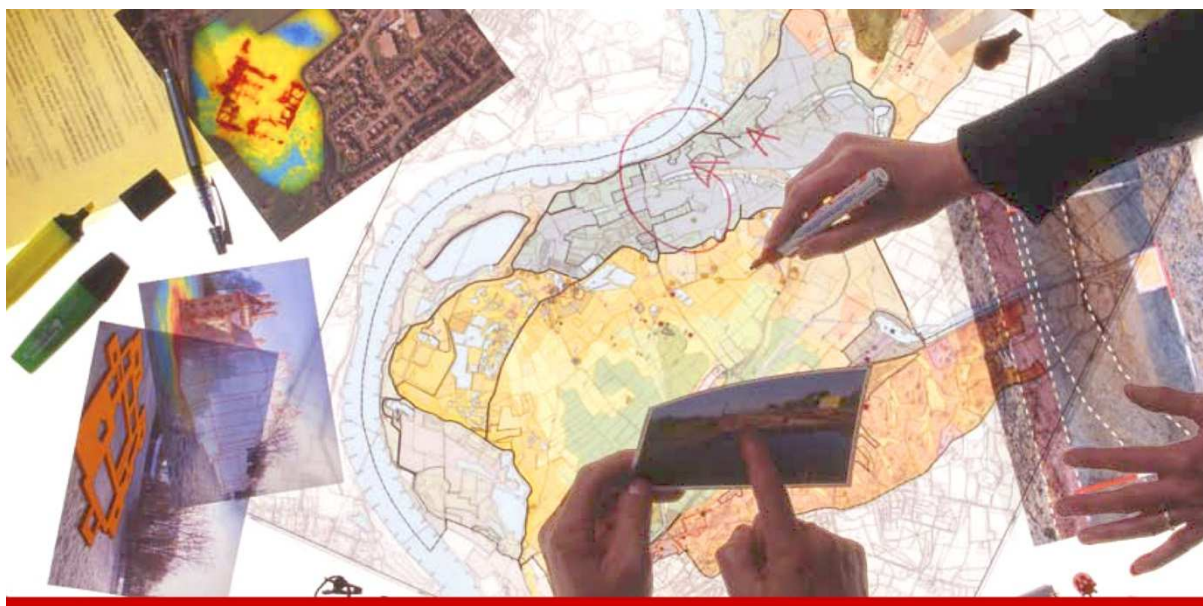
Adviesdocument 776

Project: Cultuurhistorische quickscan ten behoeve van het aanleggen van een natuurbegraafplaats op landgoed Huis ter Heide, gemeente Loon op Zand (herziening 2017)

Projectcode: 27511LOZHH2

Opdrachtgever: Natuurbegraven Nederland

Datum: 6 september 2017

CULTUURHISTORISCHE QUICKSCAN

Aanleiding en kader

Natuurbegraven Nederland is in samenwerking met Natuurmonumenten voornemens een natuurbegraafplaats aan te leggen op het landgoed Huis ter Heide, gemeente Loon op Zand.

In dit onderzoek zullen we op de volgende aspecten ingaan:

- Zijn de cultuurhistorische waarden en effecten daarop van de voorgenomen ontwikkeling voldoende in beeld zijn gebracht door een cultuurhistorisch onderzoek?
- Worden de bouwhistorische waarden behouden of hersteld?
- Wordt de historische afleesbaarheid van de bebouwing en omgeving behouden of versterkt?
- Wordt de historisch-landschappelijke en groenwaarden van de omgeving behouden en versterkt?

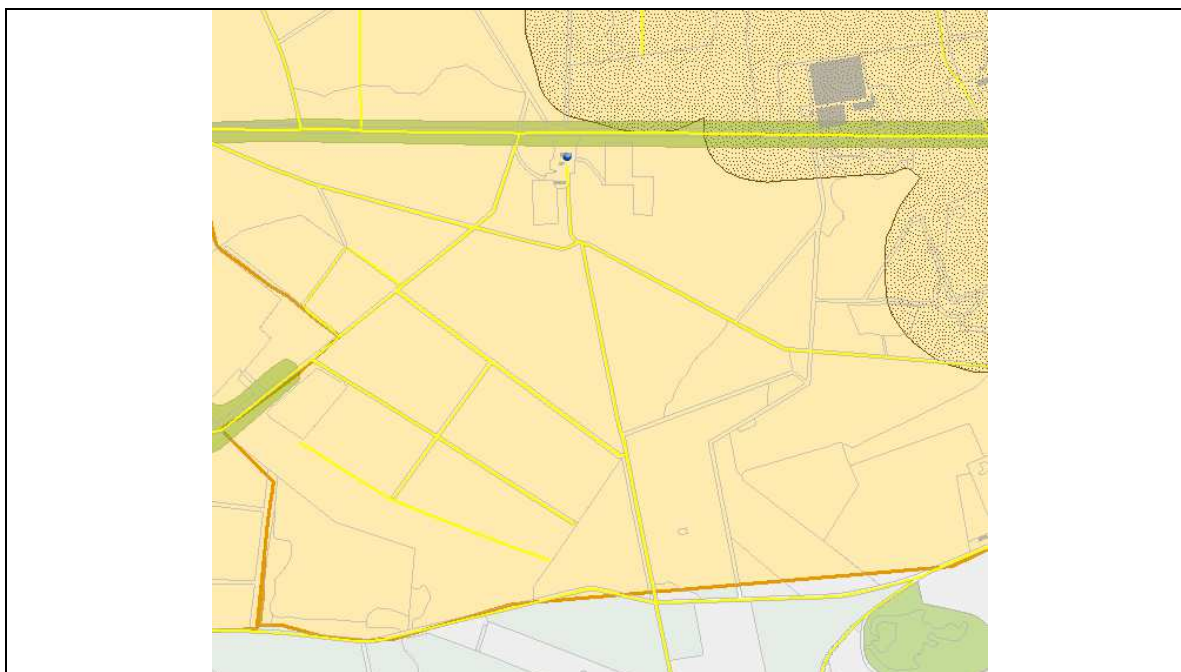

Fig. 1. Huis ter Heide op de provinciale chw. Het grote geel-oranje vlak is het provinciaal belang cultuurhistorie (Cultuurhistorische landschappen); de arcering rechtsboven het provinciaal belang cultuurhistorie (Archeologische landschappen). Daarnaast zien we de gele lijnen (historisch-geografische lijnen van redelijk hoge waarde), het historisch groen langs Galgeneindsebaan (Kerkepad) en Middelstraat en de 'overige bouwkunst' van het Huis ter Heide.

Deze quickscan heeft tot doel deze vragen nader te beantwoorden. In de conclusies komen we hier op terug.

Inrichtingsschets

Bij de analyse werd uitgegaan van de volgende inrichtingsschets (figuren 2a en 2b).

Fig. 2a. Inrichtingsschets natuurbegraafplaats Huis ter Heide, september 2017.

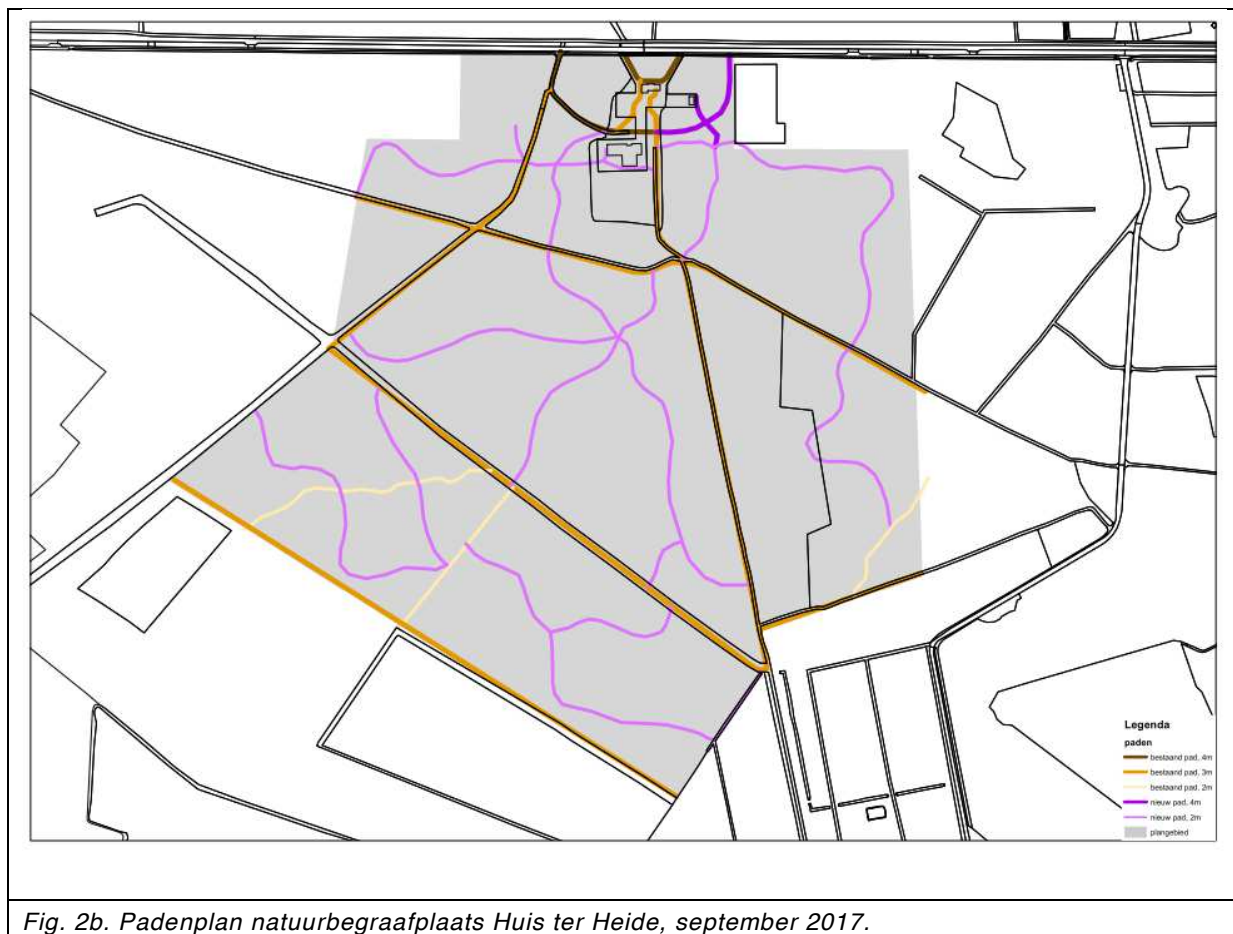

Fig. 2b. Padenplan natuurbegraafplaats Huis ter Heide, september 2017.

Fig.3. Luchtfoto van het plangebied.

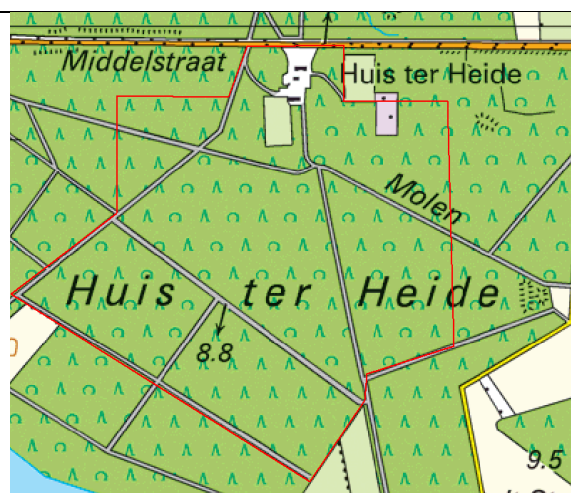

Fig. 4. Topografische kaart van het plangebied.

Historische ontwikkelingsschets

In de tweede helft van de 19e eeuw ontstonden overal op de armere zandgronden in Noord-Brabant initiatieven om deze woeste gronden te gelde te maken. Waar ze in de eeuwen daarvoor onmisbaar waren in het agrarisch systeem, kon die koppeling nu worden losgelaten door nieuwe bemestingsmethoden. Investeerders zagen daarmee hun kans schoon om de woeste gronden op een nuttige manier te gebruiken. Reeds bestaande bebossingen kregen daarmee in rap tempo 'buren'.

Huis ter Heide werd in 1864 gebouwd aan de weg tussen het verveningsdorp De Moer en het grotere dorp Loon op Zand. Verondersteld wordt wel dat het huis diende als boswachterswoning en een nevenfunctie als jachtkamer gehad zou hebben.¹ Het huis verrees in een gebied met lage landduinen, omgeven door een grotere zone met dekzandafzettingen waarop ook De Moer en Loon op Zand gelegen zijn. Een deel van het gebied was in de middeleeuwen waarschijnlijk verveend; de Middelstraat zou het jaagpad van een oude turfvaart geweest zijn.²

Het kadastraal minuutplan uit 1832 en de Topografisch-Militaire Kaart van enkele jaren daarna³ tonen ons de situatie uit die periode. Het zijn de vroegste gedetailleerde kaarten van het gebied. Het kadastraal minuutplan laat de kern van de oudste heideontginning, die van de Groote Bodem, destijds eigendom van de erfgenamen Adriaan Jacob van Alphen, zien. Hier waren reeds meerdere percelen bebost met *masthout*. De Groote Bodem bestond al in 1573 en in 1770 liet Karl Philipp Theodor (1724-1799), onder meer paltsgraaf van Sulzbach, keurvorst van de Pfalz, hertog van Jülich-Berg, heer van Herlaar en markies van Bergen op Zoom, hier een bos aanleggen.⁴ Het noordoostelijke deel van de Groote Bodem valt binnen het plangebied. Het plangebied beslaat daarmee zowel een deel van de oude ontginning Groote Bodem als een deel van het jongere landgoed Huis ter Heide.

¹ Architectenbureau De Steunbeer BV, 2007

² Verschuren, G., 1987. De Grote Bodem. *Strol Zaand*, 1987 (5).

³ Het betreft zowel de veldminuut als de nettekening.

⁴ Verschuren, 1987.

Fig. 5. De Groote Bodem tekent zich op hoogtebeelden (AHN2) nog als een grote structuur af door de scherpe lijn rondom: de greppel/sloot die de ontginning omgeeft.

Rondom de Groote Bodem lagen in 1832 tal van kleine langgerekte perceeltjes, verdeeld over vele particulieren alsmede de gemeente Loon op Zand als de traditionele beheerder van de woeste gronden. De perceeltjes lagen nog woest en werden benoemd als heide of moerveld.⁵ Er was daarmee dus wel sprake van een kadastrale verdeling, maar nog niet van een ontginning waardoor die grenzen ook in het terrein zichtbaar zouden zien. Van die verkaveling zien we daardoor niets terug op de Topografisch-Militaire Kaart van enkele jaren later (zie figuur 6). Daar wordt de Groote Bodem nog volledig door woeste, onverkavelde gronden omgeven.

Sloten en aarden wallen zouden de ontginning van de Groote Bodem nog altijd omgeven, en langs de noordelijke begrenzing ervan – dus langs het pad dat de zuidelijke zijde van de gewenste driehoek

⁵ HISGIS.nl

vormt – zou een brede sloot lopen die het relict van een middeleeuwse turfvaart vormt.⁶ Uit het archief van Natuurmonumenten zou echter blijken dat het hier gaat om een afvoersloot die tussen 1970 en 1980 werd aangelegd ten behoeve van de waterafvoer van het MOB-complex aan de Tussenbaan.⁷ De exacte achtergrond is daarmee nog onduidelijk, omdat de greppel rond de hele Groote Bodem op het AHN herkenbaar is (zie figuur 14).

De wegen- en padenstructuur is op het kadastraal minuutplan en de TMK identiek. De Middelstraat verbond De Moer al met Loon op Zand. De weg werd doorsneden door een fijnmazig netwerk aan heidepaden. Daartoe behoorde ook het Kerkepad, dat door de Groote Bodem richting de Loonse kerk liep. Het draagt nu de naam Galgeneindsebaan, maar in dit document zullen we de historische naam Kerkepad gebruiken.

Fig. 6. Nettekening van de TMK van omstreeks 1840 toont ons de oudste ontginning, de Groote Bodem, met daaromheen natte en droge heideterreinen waar een veelvoud aan paden doorheen liep (bron: www.watwaswaar.nl).

⁶ Verschuren, 1987.

⁷ Schriftelijke mededeling L. Querelle (Natuurmonumenten).

Wat opvalt als we deze twee kaarten vergelijken met de huidige situatie, is dat het padenpatroon voor een belangrijk deel overeenkomt met de huidige situatie. Dat betekent, dat men de oude verbindingen niet heeft vervangen door een nieuw wegensysteem, maar van de oude structuur uitging bij het kiezen van een nieuwe ruimtelijke inrichting. Er is daarmee sprake van een eeuwenlange relatieve continuïteit in het wegensysteem. Rond het plangebied betreft dit de Middelstraat, de huidige Molenbaan vanaf de aansluiting met de Middelstraat tot aan het Spinderspad en het Kerkepad (het pad dat door de oude ontginning van de Groote Bodem loopt).

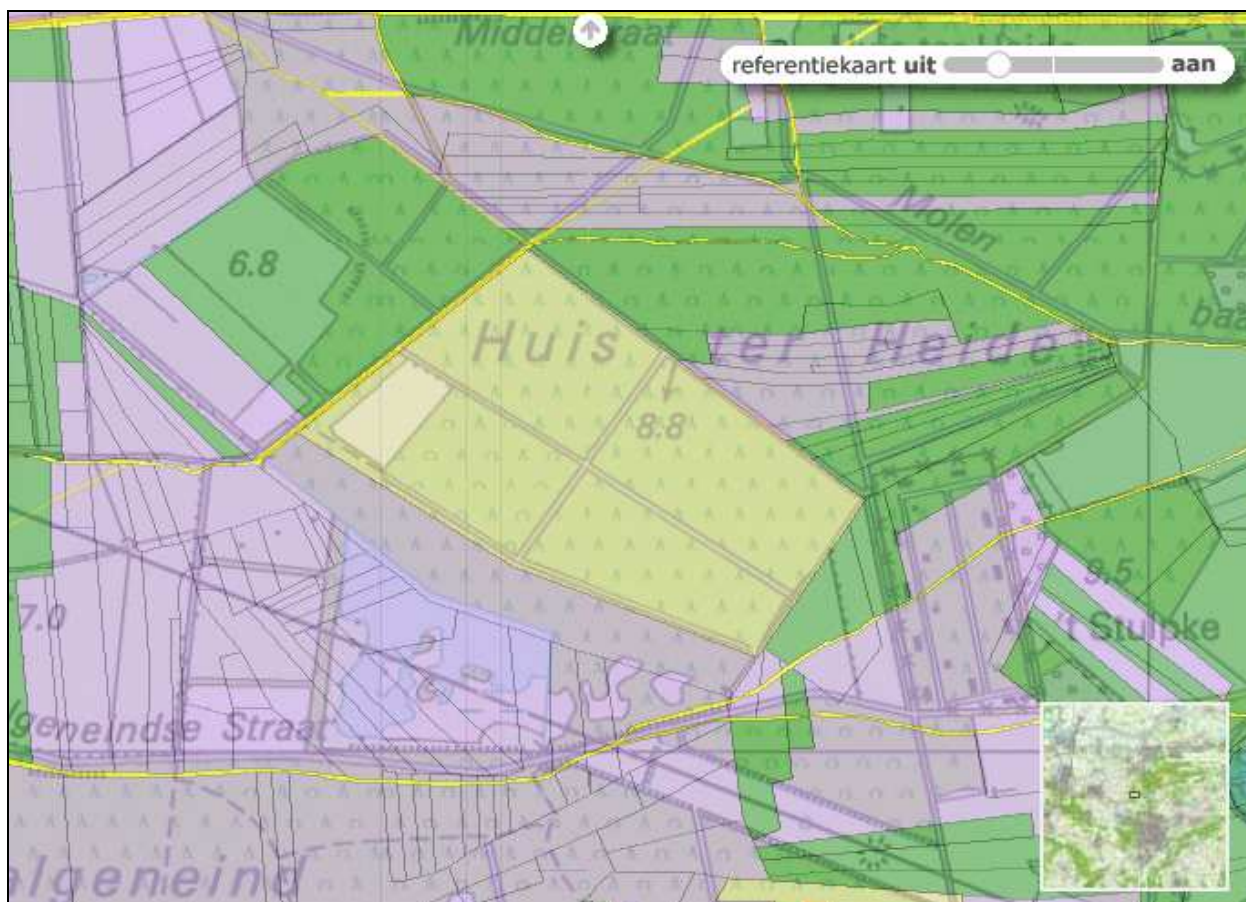

Fig. 7. Een deel van de padenstructuur rond Huis ter Heide; in geel de paden zoals die in 1832 op het kadastraal minuutplan afgebeeld zijn, in grijs de huidige wegensstructuur volgens de Topografische Kaart (bron: www.watwaswaar.nl).

De chromotopografische kaart van 1869 laat zien dat men toen met bebossingen rond en ten noorden van de Middelstraat was begonnen. Niet alleen was de Middelstraat voorzien van een strook opgaand hout aan weerszijden, ook twee wegen noordelijk ervan waren geherprofileerd (rechtgetrokken) en hadden een zelfde strook opgaande bomen gekregen. Daarnaast waren er percelen tot landbouwgrond ontgonnen en andere bebost. Mogelijk heeft de verkenning voor deze kaart plaatsgevonden vóór de bouw van het eerste Huis ter Heide, want dat zien we op deze kaart nog niet terug. De grootschaligheid

van de ontginning met forse bosstrookachtige structuren verraadt wel dat de gronden noordelijk van de Middelstraat inmiddels in één hand waren gekomen of dat de gezamenlijke eigenaren samenwerkten.

Fig. 8. De chromotopografische kaart uit 1869; we zien enkele wegen inmiddels omzoomd met opgaand hout ten noorden van de Middelstraat. Ten zuiden van de Middelstraat lijkt nog nauwelijks iets gebeurd te zijn.

Heel anders is het beeld als we de chromotopografische kaart van 1896 voor ons nemen. Het Huis ter Heide was inmiddels gebouwd, en rondom het huis was een karakteristieke padenstructuur aangelegd waarvan we de essentie ook nu nog terugvinden. Vanuit het huis liepen twee lanen het bosgebied aan de overzijde van de Middelstraat in, de ene in noordelijke richting, de andere in noordwestelijke richting. Dit patroon roept de vraag op of een soortgelijke zichtas in noordoostelijke richting niet ook ooit gepland was. In 1896 lijkt een jonge, in ontwikkeling zijnde bebossing daarvoor in de weg gelegen te hebben.

Het Huis ter Heide zelf was via een halfcirkelvormige weg, voor het huis langs, op twee plaatsen met de Middelstraat verbonden. Ook de as recht voor het huis was vrijgehouden, om daarmee zicht door de grote zichtas in noordelijke richting te houden. Een tweede halve cirkel liep als pad achter het huis langs; de weg die als as zuidelijk van het huis was aangelegd ⁸ sloot hier op aan. De al langer bestaande Molenbaan en het Kerkepad door de Groote Bodem bleven bestaan en werden geherprofileerd. Het Kerkepad werd daarbij op het huis georiënteerd, maar boog voor dat deze het huis zou bereiken, naar de Middelstraat af. Dat is opzettelijk zo gedaan, want het oorspronkelijke heidepad liep wel rechtdoor. Kennelijk wilde men het aantal zichtassen beperkt houden en ondanks dat toch het huis als oriëntatiepunt gebruiken.

Ten zuiden van Huis ter Heide zien we een klein stukje van het oude heidepad de Molenbaan en de nieuwe rechte weg nog naast elkaar bestaan. Zowel ten noorden als ten zuiden van de Middelstraat werd ondertussen bebost.

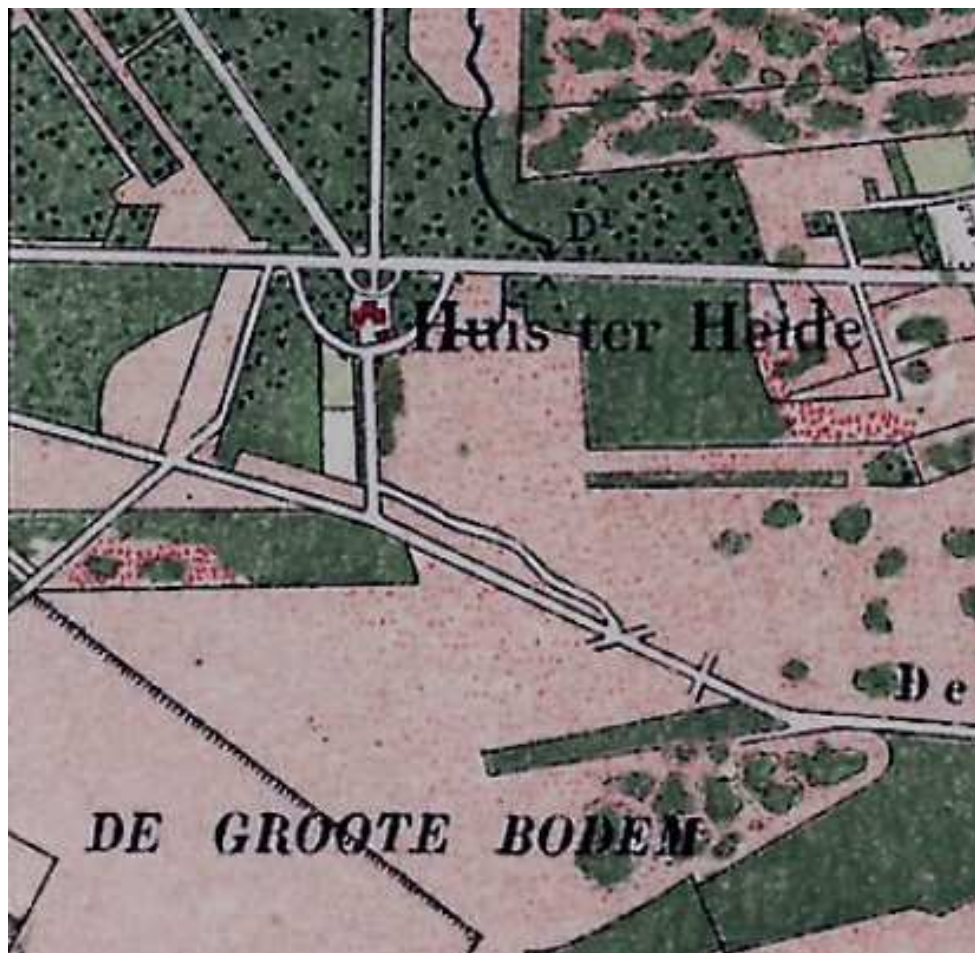

Fig. 9. De eerste topografische kaart waarop Huis ter Heide staat afgebeeld, 1896 (bron: www.watwaswaar.nl).

⁸ Of eigenlijk geherprofileerd, want hiervoor werd gebruik gemaakt van een bestaand heidepad dat iets werd gedraaid.

Huis ter Heide was in het bezit van beleggers, die er rentmeesters lieten werken. In 1904 was dat G. van Spentgler te Tilburg.⁹ In 1906 kocht een zekere dr. Marinus A.J. Geluk (1861-1937) uit Dinteloord, arts van beroep en actief als ontginner van woeste grond ten behoeve van de landbouw, een deel van de gronden. Op een later moment werd dit aangevuld met bezittingen van industrieel en ontginner Frederik A. (Frits) Holleman (1828-1925). De ontginning van de woeste gronden zou grotendeels tussen 1906 en 1910 hebben plaatsgevonden met behulp van stoomploegen.¹⁰ Geluk verkocht zeer regelmatig de haver oogst van zijn bezittingen Groote Bodem, Bodemhuis en Huis ter Heide in publieke verkopen.¹¹

De topografische kaart uit 1936 laat een vorderende ontginning zien. De Groote Bodem was inmiddels helemaal met naaldbos beplant, net als het perceel ten noorden daarvan. Ook rond het huis stond nu het nodige naaldbos. Achter het huis lag een perceel bouwland. Ook in 1896 was hier enig agrarisch gebruikt land aanwezig, maar dit perceel lijkt in de tussentijd te zijn vergroot. Ook oostelijk van het huis werd een perceel akkerland aangelegd.

Grote veranderingen zien we ook in de wegen- en padenstructuur. De half-cirkelvormige weg voor het huis lijkt te zijn verdwenen. De halve cirkel die de weg achter het huis omgaf schijnt een grotere diameter te hebben gekregen, maar als we de relatie tot de omliggende wegen bekijken, is te betwijfelen of dat echt zo was, of dat we met een kaartvertekening te maken hebben.

Relevant is verder dat de Molenbaan niet overal hetzelfde geprofileerd lijkt te zijn geweest. Het deel ten zuiden van het huis was niet meer dan een bospad, in plaats van een (zand)weg. Verder werd vanaf de Molenbaan een nieuw bospad in (min of meer) zuidelijke richting aangelegd. Duidelijk waarneembaar is dat deze weg niet in het verlengde van de as achter het huis lag en dus ook niet als zichtas bedoeld zal zijn. Net als het Kerkepad was dit pad wel op het huis georiënteerd, maar liep de weg niet in een rechte lijn tot het huis door.

⁹ Echo van het Zuiden, 7 februari 1904, pagina 2

¹⁰ Architectenbureau De Steunbeer BV, 2007

¹¹ Echo van het Zuiden, 19 juli 1919, pagina 2

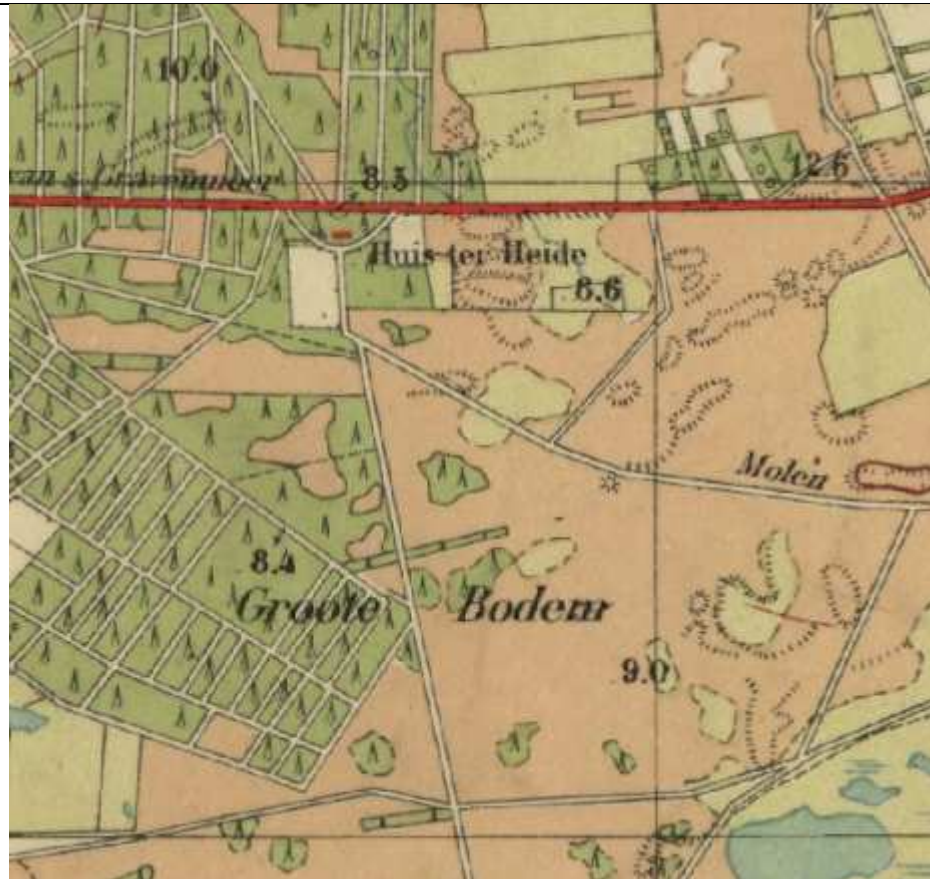

Fig. 10. Huis ter Heide in 1936 (bron: www.watwaswaar.nl).

In 1932 vond de oprichting plaats van een beheersmaatschappij, Cultuuronderneming Zoomland geheten. Deze verkocht het landgoed aan dr. Jules J.M. Gimbrère (1886-1954)¹², directeur van de Tilburgse GGD, die er zijn bestaande bezitting mee uitbreidde. Dat totaal ging in 1938 voor 35.000 gulden¹³ naar de Utrechtse beleggingsmaatschappij Unitas. Die beleggingsmaatschappij maakte gebruik van boswachters om hun bezit te beheren.¹⁴

Naarmate de jaren vorderden werd de bebossing verder afgerond. Zuidelijk van de oudste ontginning van de Groote Bodem kwam agrarisch cultuurland tot stand, dat tot vandaag is blijven bestaan. De topografische kaart uit 1958 laat weer een aantal nieuwe ontwikkelingen sinds de jaren '30 zien. Voor het huis werden nieuwe toegangswegen aangelegd; de oude cirkelvormige weg achter het huis langs verdween en bleef, gedeeltelijk, zichtbaar als scheiding van bosvakken. Rond de nieuwe toegangsweg werd loofhout aangeplant; tussen de Middelstraat en het huis lag een gazon. Zuidoostelijk

¹² Gimbrère bezat onder meer ook de Nieuwe Warande in Tilburg en kan dus grootgrondbezitter genoemd worden.

¹³ Echo van het Zuiden, 2 april 1938, pagina 7 spreekt van 325.000 gulden voor alle bezittingen van Dr. Gimbroere in de Moer.

¹⁴ Echo van het Zuiden, 25 januari 1968, pagina 10

van het huis was een bijgebouw geplaatst; het perceel bouwland achter het huis was verkleind. De randen waren met naaldbout ingepland. De zandpaden van het landgoed waren inmiddels grotendeels van loofbosstroken voorzien. Ook in de bossen kwam, blijkens deze topografische kaart, naast naaldbout ook loofhout voor.

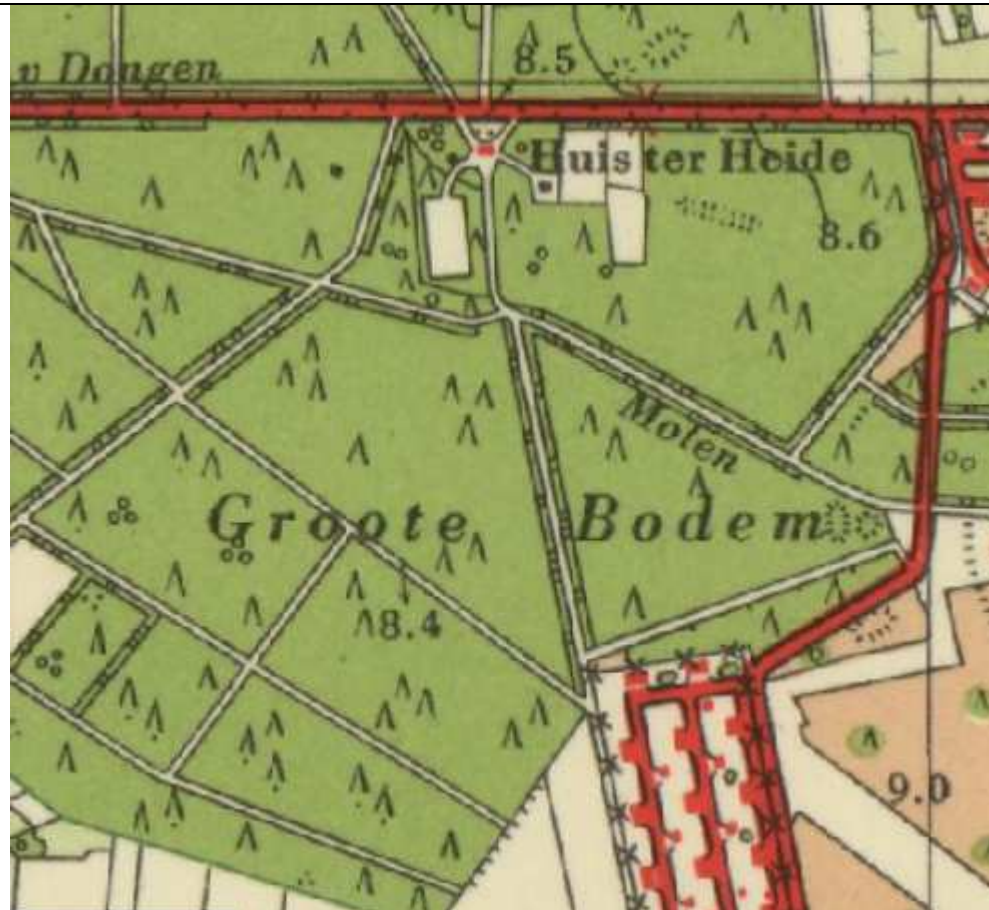

Fig. 11. Huis ter Heide in 1958 (bron: www.watwaswaar.nl). De complexen aan de oost- en zuidzijde zijn munitiedepots.

Op wat kleinere wijzigingen na, vooral aan de kleine percelen landbouwgrond bij het huis en aan de bijgebouwen, is de structuur van de buitenplaats sinds de jaren '50 niet meer wezenlijk veranderd. Wel is de samenstelling van de beplanting in de bosvakken gewijzigd en zijn de stroken loofhout langs de wegen nog maar gedeeltelijk herkenbaar. Lanen zijn het in elk geval nooit geworden.

In 1976 bracht Unitas het landgoed onder in de NV Landgoederen Huis ter Heide, met Natuurmonumenten als enig aandeelhouder. Zij dragen sindsdien zorg voor het beheer van het landgoed.

Samenvattend kunnen we concluderen dat Huis ter Heide het middelpunt heeft gevormd van een landgoed waar bosbouw de belangrijkste inkomstenbron was. Tegelijk werd het huis gebruikt als plek waar na de jacht werd samengekomen. Rondom het huis werden enkele zichtassen gecreëerd. Het gaat daarbij om de twee lanen ten noorden van de Middelstraat en de zichtas aan de achterzijde van het huis. Andere heidepaden werden om functionele redenen rechtgetrokken. Verder werden er nieuwe lanen aangelegd om het nieuw aangeplante bos te ontsluiten. Binnen de laatste twee categorieën werd een deel van de paden op het huis georiënteerd, maar ze werden doelbewust niet tot het erf doorgetrokken. De hoofdstructuur van paden werd van loofbosstroken voorzien. Nabij het huis lagen kleine perceeltjes landbouwgrond, waarvan de omvang door de tijd varieerde.

Fig. 12. Langs het 'oostelijke bospad' dat vanuit de Molenbaan in zuidelijke richting loopt, zien we links nog een smalle bosstrook die de opstellers van de topografische kaart van 1958 wellicht voor zich hadden toen ze een aantal paden van een strook loofbos daarlangs voorzagen.

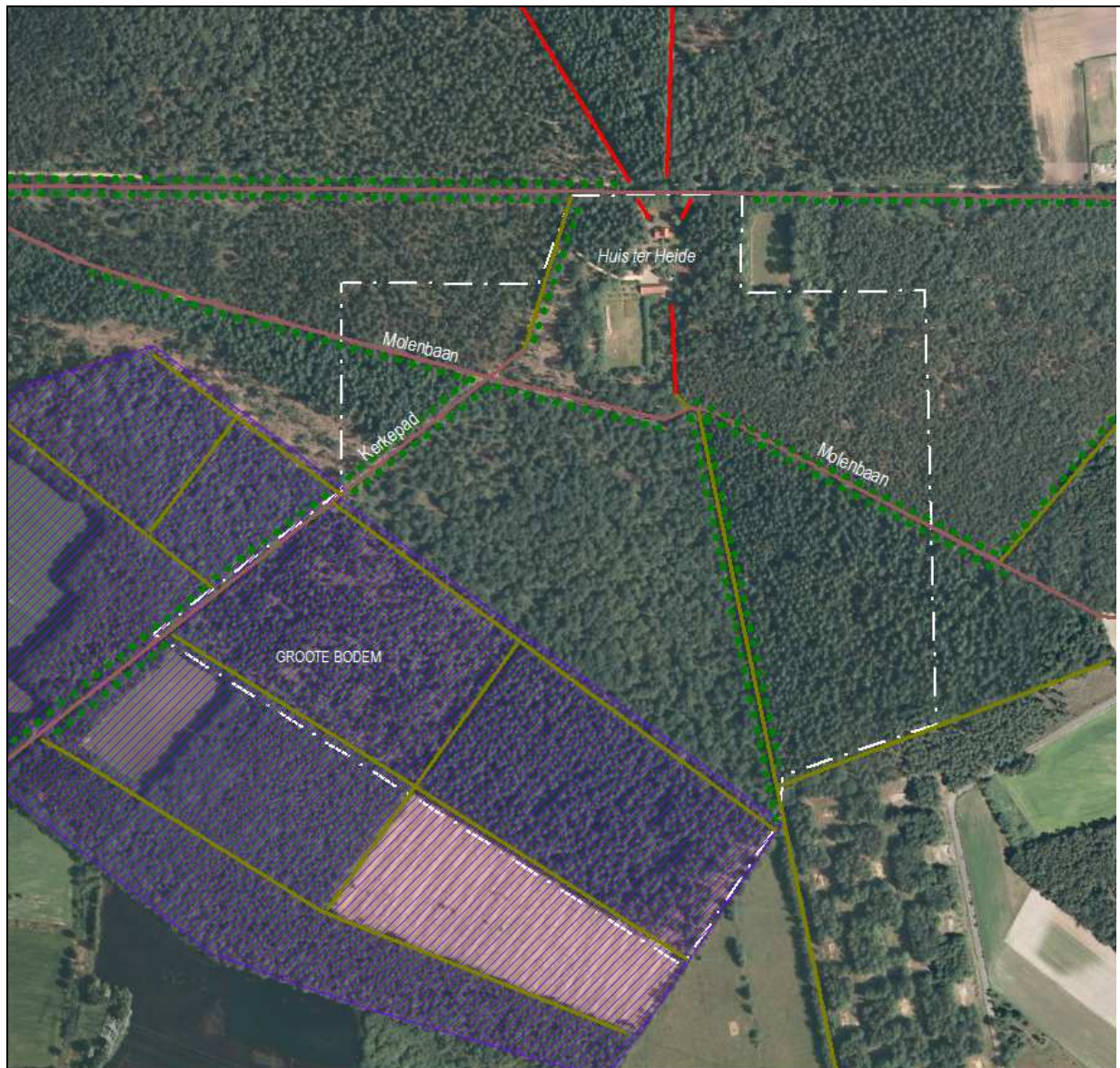

Fig. 13. Samenvattend analysekaartje van Huis ter Heide. We herkennen de zichtassen rond het huis, de op het huis georiënteerde paden (die niet tot het erf doorlopen), de verschillende bosvakken tussen de oude wegenstructuur en het deel van de Groote Bodem binnen het plangebied.

Legenda: paarse arcering = oude bosontginning Groote Bodem; wegen: rood = zichtas, bruin = rechtgetrokken heidepaden, groen = nieuw aangelegde bospaden; groene bolletjes = oude locaties loofbosstroken of, zoals langs de Middelstraat, een laan. Zuidwestelijk van de naam 'Huis ter Heide' herkennen we in een lichte kleur nog een nu resterend deel van de halfcirkelvormige weg achter het huis langs.

Confrontatie met de plannen

Functieverandering

De plannen voor de aanleg van de natuurbegraafplaats voorzien in de grootste ingreep in de kern van het landgoed in meer dan 50 jaar. Daarbij moeten we wel rekening houden met het feit dat het aanvankelijke bosbouwkundige karakter, gericht op de teelt van specifieke houtsoorten, geleidelijk wordt getransformeerd naar een natuurlijk karakter. In zekere zin betekent dit een gedeeltelijk verlies van de oorspronkelijke bosbouwkundige doelstelling en daarmee samenhangende soortensamenstelling van het landgoed. Door de conditie van het perceel met zomereik is aanpassing van de aanwezige opstand evenwel opportuun en zelfs noodzakelijk.

Landgoederen konden in het verleden al bestaan doordat de productiegronden – bos of landbouwgrond – voldoende opbrachten om het onderhoud van huis, tuin en park mee te bekostigen. Alleen al dat feit maakt het vanuit de historische ontwikkeling legitiem om op zoek te gaan naar nieuwe landschappelijk geënte functies als een oude, zoals de bosbouw, op een specifieke plek ophoudt te bestaan. Vanuit een functioneel-economisch oogpunt is het inrichten van een natuurbegraafplaats om het landgoed mede te kunnen onderhouden dus logisch. Daarbij wordt gekozen voor een locatie op de gronden die bedoeld waren om geld te genereren, het productiebos. Aangezien ook daar de belangrijkste ‘economische activiteit’ (namelijk het begraven) zal gaan plaatsvinden, is ook die benadering logisch. Waar het op aankomt, is derhalve de uitvoering en ruimtelijke inrichting.

De padenstructuur

De historische padenstructuur ‘draagt’ de structuur van het landgoed Huis ter Heide in belangrijke mate. Daarbij maken we onderscheid tussen 1) de paden die als zichtas vanuit het huis fungeren ¹⁵, 2) paden ter verfraaiing van de structuur rondom het huis, 3) paden die rechtgetrokken varianten van de oude heidepaden zijn en 4) nieuwe paden die om bosbouwkundige redenen zijn aangelegd. Wegen uit de twee laatste categorieën waren in enkele gevallen op het huis georiënteerd, maar liepen niet tot aan het huis door.

Zorgvuldige omgang daarmee is derhalve een eerste vereiste, en dat betekent dat we elk pad binnen de categorie laten waar hij vanuit de historische ontwikkeling in thuis hoort.

De ontworpen padenstructuur (figuur 2b) respecteert de historisch gegroeide gelaagdheid van de ontsluiting, en voert geen ontwerpgedachten door die door de ontwerpers nooit zo bedoeld zijn. De belangrijkste verandering is de heraanleg van het verdwenen deel van de halfcirkelvormige weg achter het huis langs. Daarmee wordt een laag in de geschiedenis van het landgoed beter herkenbaar gemaakt, hetgeen te prijzen is..

¹⁵ Een zichtas was bedoeld om vanuit de centrale ruimte in het huis een ver doorzicht door het landgoed te hebben. Niet de oriëntatie op het huis, maar het zicht vanuit het huis waren dus bepalend. Deze werden vanaf de 17e eeuw aangelegd als *grand canal* of als pad.

Fig. 14. De westelijke zijde van de driehoek begint rechtsboven op dit hoogtebeeld. In het midden is de kruising met de zuidelijke zijde van de driehoek. Juist het verlengde van de westelijke zijde had een markant profiel, te herkennen aan de wallen en greppels in dit beeld. Die structuur onderscheidt de Groote Bodem van de veel eenvoudiger inrichting daarbuiten.

Deel van de te handhaven oude padenstructuur is de noordelijke begrenzing van de Groote Bodem. Hier zijn bijzondere relictten bewaard gebleven van de begrenzing van deze vroege bosontginning, te weten naast elkaar een greppel (mogelijk een oude turfvaart ¹⁶, wellicht echter een recente sloot ¹⁷), lage aarden wal, pad en rij met oude Douglassparren. Wal en greppel liggen ten noorden van het pad. De waarde van die bundel aan langgerechte structuren schatten we vooralsnog hoog in, en hiermee dient dus uiterst zorgvuldig te worden omgegaan.

Verder lijkt de Molenbaan voor zover binnen de driehoek gelegen, op de inrichtingsschets opgeheven te gaan worden. Daarmee wordt een belangrijke historische verbinding geschrapt. In het ontwerpbestemmingsplan staat de weg overigens nog wel ingetekend.

Samenvattend kunnen we stellen dat de driehoek zoals die voorgesteld wordt vooral aan de noordzijde afbreuk doet aan de oorspronkelijke ontwerpideeën van het landgoed zoals die zich op basis van de huidige kennis aftekent. De noordelijke punt van de driehoek heeft nooit als zodanig bestaan en bestaande, historische oriëntaties worden gewijzigd om een dergelijke driehoek te forceren.

¹⁶ Verschuren, 1987.

¹⁷ Schriftelijke mededeling L. Querelle (Natuurmonumenten).

Bij de profilering dient rekening gehouden te worden met de positie van de paden binnen het landgoed. De zichtas achter het huis met zijn jonge beukenlaanbomen is waardevol en dient behouden te blijven. Bij de verschillende andere min of meer noord-zuid-verlopende bospaden bestaat er geen bezwaar tegen deze van een (loof)bosstrook voorzien pad extra te accentueren.

Terreinrichting

De inrichtingsschets gaat uit van halfopen (in het centrum) tot open (in het oosten) ruimtes rond een regelmatig padenpatroon (zie hiervoor). Op de overgang van het pad naar de oostelijke open ruimte blijft enig groen staan. Voorwaarde is daarbij dat de open ruimte binnen het vak blijft en dat rond de bestaande, historische paden enkele gezonde bomen of eventueel een bredere strook bos worden gespaard. Is dit bos in slechte conditie, zoals bij het centrale bosvak, dan bestaat er geen bezwaar tegen dit bos wat rigoreuzer om te vormen en alleen enkele gezonde bomen langs de paden te behouden.

Daarnaast is het positief te noemen dat rondom het huis sobere karakter van de inrichting wordt gehandhaafd. Een tuinaanleg past namelijk niet bij het sobere karakter van Huis ter Heide als jachthuis. Huis ter Heide was in de eerste plaats een jachthuis binnen een functionele omgeving, met een wat opener, groene omgeving rond het huis. Vertier vond op een jachthuis binnen plaats, na de jacht. Voor langdurig verblijf en genot van tuinen was een jachthuis niet bedoeld.

Het akkertje achter het jachthuis blijft bewaard. De cultuurhistorische waarde daarvan is echter gering.

	
<i>Fig. 16. Het sobere, bosachtige karakter rond Huis ter Heide, op een ongedateerde ansichtkaart (bron: Regionaal Archief Tilburg).</i>	<i>Fig. 17 en 18. Het sobere, bosachtige karakter rond Huis ter Heide, 29 oktober 1935 (bron: Regionaal Archief Tilburg).</i>

Conclusies

De vragen zoals we die in de inleiding geformuleerd hebben, gaan we hieronder beantwoorden.

Of de cultuurhistorische waarden en effecten daarop van de voorgenomen ontwikkeling voldoende in beeld zijn gebracht door een cultuurhistorisch onderzoek.

Dit onderzoek, dat is uitgevoerd in opdracht van Natuurbegraven Nederland, brengt de cultuurhistorische waarden en de effecten daarop van de voorgenomen ontwikkeling voldoende in beeld.

Of de bouwhistorische waarden behouden of hersteld worden.

Ingrepen aan de monumentale bebouwing zijn op dit moment nog niet nader uitgewerkt en maken derhalve geen onderdeel uit van dit onderzoek. De kleine schuur heeft een ondersteunende cultuurhistorische waarde. Tegen eventuele sloop zou geen bezwaar zijn, en dit zou vanuit het idee van een functionele zichtas zelfs toe te juichen zijn. De relatief recente werkschuur, die zal verdwijnen, heeft geen monumentale waarde en kan dus vanuit cultuurhistorisch perspectief zonder problemen verwijderd worden.

Of de historische afleesbaarheid van de bebouwing en omgeving behouden of versterkt wordt.

In plaats van de werkschuur is een nieuw bouwwerk voorzien. Dit wordt zuidelijk van de halfcirkelvormige weg en uit de zichtas geplaatst, waardoor zowel de beleving van de weg als het zicht door de zichtas erop vooruit gaan. Dit levert vanuit twee aspecten dus een versterking van de historische afleesbaarheid op.

Of de historisch-landschappelijke en groenwaarden van de omgeving behouden en versterkt worden.

In de plannen zoals die nu voorliggen, is sprake van een zeer beperkte invloed op landschap en groen. Door enkele gerichte ingrepen worden historisch-landschappelijke fenomenen versterkt / hersteld, zoals de zichtas achter het huis en de halfcirkelvormige weg daar haaks op. Bij werkzaamheden aan de paden moet op het profiel van structuren daarlangs gelet worden, zoals bij de wal en sloot langs de noordzijde van de Grote Bodem. Verder pleiten we ervoor om, daar waar gebieden bos opener gemaakt gaan worden, langs de paden enig groen te laten staan, om het idee van een bospad te behouden.

Adviezen

Zoals hiervoor beschreven is het inrichten van een natuurbegraafplaats vanuit cultuurhistorisch perspectief goed mogelijk. De gemaakte inrichtingsschets tast de cultuurhistorische waarden niet aan, doch versterkt ze zelfs plaatselijk.

Het ontwerp van een landgoedaanleg ging in het verleden met keuzes gepaard die we moeten kunnen doorgronden om deze bij nieuwe ontwikkelingen te respecteren. Alleen dan kan een nieuwe laag worden toegevoegd die het oude niet bijt en wellicht nog iets van de aangetaste oude structuur doet herstellen. Dat principe is in de plannen meegenomen. Tot besluit zullen we een aantal fundamentele overwegingen nog op een rij zetten. Grotendeels zijn die al in het plan verwerkt, maar we nemen ze wel op als onderbouwing voor het ontwerp.

De padenstructuur

- We adviseren voor de gewenste padenstructuur ter verbinding van de landgoedkern met de natuurbegraafplaats uit te gaan van de bestaande, historisch gegroeide padenstructuur:
 - o Het oostelijke pad van de gewenste driehoek: behoud van de korte zichtas met jonge beukenbeplanting vanaf de achterzijde van het huis in zuidelijke richting (met het bestaande of te revitaliseren opgaand bos aan weerszijden van deze as), en gebruik van deze as als nieuwe verbinding naar de Molenbaan. Behoud van a) de huidige aansluiting van deze zichtas met de Molenbaan en b) de aansluiting van Molenbaan op het bospad dat vanuit de Molenbaan naar het zuiden loopt; geen aanleg van een 'rechte kruising' van Molenbaan, zichtas en pad naar het zuiden.

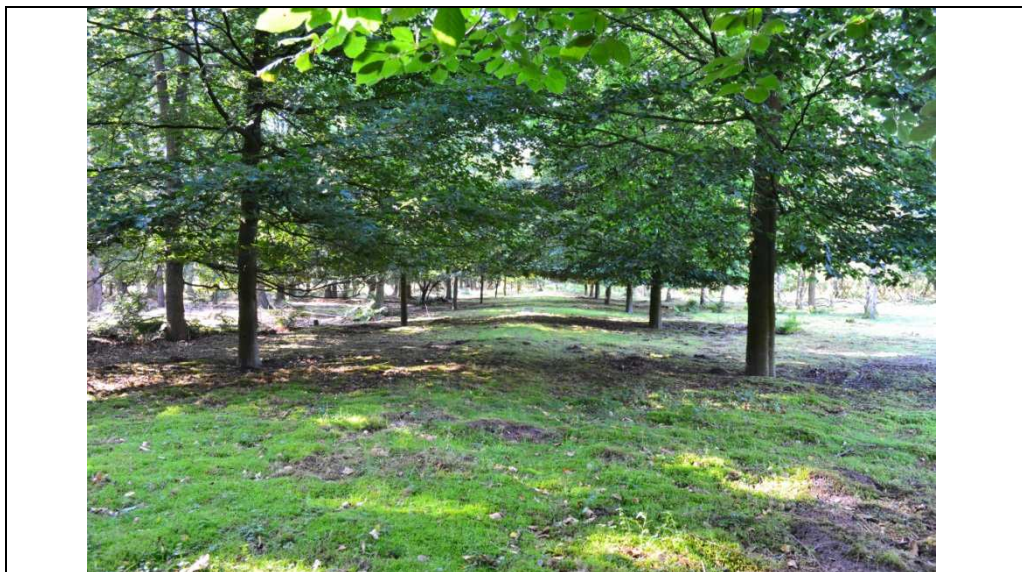

Fig. 19. De jonge beukenlaan achter het huis, min of meer op de plek van de vroegere zichtas (foto: Luuk Keunen, 31 juli 2015).

- Halfverharding van relevante paden is mogelijk mits een soort gebruikt wordt die zich qua kleur snel aanpast aan de bosomgeving.
- Het zeer ingetogen profiel / karakter van de Molenbaan dient behouden te blijven;
- Gedeeltelijke heraanleg van de halfronde weg achter het huis langs, die tussen 1936 en 1958 verdwenen is maar nog lang als grens in het bos beleefbaar moet zijn geweest, in combinatie met de aanleg van parkeerplaatsen is een mogelijkheid als een alternatieve ontsluiting van de achterzijde van het huis (zie figuur 10);
- Behoud van een loofbosstrook langs de noord-zuidroutes ten zuiden van de Molenbaan is eventueel mogelijk, mits de bomen gezond zijn. Langs de paden direct rond de oude bosontginning van de Groote Bodem dient eventuele nieuwe aanplant van zo'n strook vermeden te worden vanwege het mogelijk waardevolle profiel met greppel en wal.¹⁸ Daar komt bij dat loofbosstroken langs bijvoorbeeld de zuidelijke zijde van de driehoek (een oost-westroute) niet voorkwamen. Voor deze noordelijke rand van de Groote Bodem geldt dat de combinatie van pad, lage aarden wal en greppel met soms waardevolle oude Douglassparren langs het pad behoudenswaardig is;

¹⁸ Bij eventuele ingrepen dient hiernaar nog nader gekeken te worden, omdat de stelling dat het om een recente greppel gaat niet overeen stemt met de conclusie van Verschuren (1987) en het feit dat we op het AHN een greppel rond de hele Groote Bodem zien liggen.

Fig. 20. Het mogelijk waardevolle profiel langs de zuidzijde van de 'gewenste driehoek', direct ook de noordrand van de Groote Bodem; van links naar rechts (links zuiden, rechts noorden) enkele waardevolle Douglassparren, het pad, de lage aarden wal en de greppel, die wellicht een recente oorsprong heeft. Rechts zien we het bos met zomereiken, in matige conditie, waar ingrepen gewenst zijn.

- Het Kerkepad (de Galgeneindsebaan) loopt door de ontginning van de Groote Bodem (zie figuur 5). Behoud daar het profiel (met vermoedelijk aarden wallen) door de Groote Bodem. Waarschijnlijk ligt dit pad net buiten het plangebied;
- Tegen verwijdering van ondergroei van bestaand bos langs de verschillende paden bestaat geen bezwaar;
- Tegen smalle, bochtige en sober uitgevoerde (voet)paden door bosvakken, zoals in de inrichtingsschets opgenomen, bestaat geen bezwaar, mits duidelijk gemaakt wordt dat de oude bospaden de hoofdroutes zijn;
- Plaatselijke zitplekken met uitzichtpunten, mits de open ruimte niet over een bosvakgrens wordt doorgetrokken, lijken me wenselijk. Bij een eventuele zitplek in de nabijheid van de Groote Bodem kan eventueel een bescheiden informatiepaneel over de Groote Bodem worden geplaatst i.v.m. de herkenbare begrenzing en indrukwekkende douglassparren langs de randen.

Terreininrichting

- Aan de voorzijde van het huis is wellicht iets meer beheer nodig van het gazon en de op dat gazon aanwezige beplanting. Voorkom daarbij wel een te zeer aangeharkte omgeving;
- Aan de achterzijde van het huis is een opschoningsactie en herinrichting nodig (schutting, kuil vm. vijver/egalisatie, opgeslagen ruigte) plus verwijderen struikgewas, zodat zicht op zichtas met jonge beukenbomen weer terugkomt. Als alternatief voor de formele tuin kan gedacht worden aan een

‘open bostuin’, pinetum-achtige omgeving (naaldbomenpark) of een grazige weide. Een siertuin past niet bij het sobere historisch karakter van het huis;

- De vegetatie van het grote bosvak ten zuiden van de Molenbaan, waar zomereik staat, is zeer zieltogend en kan in zijn geheel verjongd worden, met voldoende ruimte voor open ruimtes voor natuurbegraven. Deze open ruimtes kunnen al in het verlengde van de zichtas achter het huis beginnen, zodat vanuit het huis zicht ontstaat door de zichtas met beukenbomen op de open ruimte daarachter.

Het is wenselijk enkele gezonde bomen langs de oude paden te behouden en waar mogelijk de verjonging nabij de buitenranden voorrang te geven ten opzichte van het middengebied, dat open kan blijven voor natuurbegraven;

- Ook buiten het centrale vak met zomereik zijn open ruimtes voor natuurbegraven mogelijk, mits zij niet over oude paden heen met andere open ruimtes verbonden zijn. Wees je bij open ruimtes in de Groote Bodem bewust van het bijzondere karakter van deze oude bosontginning, bijvoorbeeld voorkomende oude bomen die het verdienen gespaard te worden voor kap (m.n. het oostelijke deel van de Groote Bodem binnen het plangebied, vermoedelijk vooral aan de randen);
- De historische opzet van de landgoedstructuur is een rationele, met (merendeels) rechte lijnen. Het is daarom aanbevelenswaardig om daar voor de ‘kamertjes’ met heide/grazige vegetatie bij aan te sluiten. Dat wil zeggen dat grillige vormen van de open ruimtes weliswaar mogelijk zijn, maar dan altijd binnen een bosvak, met een sobere overgang naar het opgaand bos en niet doorlopend over meerdere bosvakken.

Aan weerszijden van paden zouden een loofbosstrook of enkele individuele bomen behouden moeten blijven, mits de conditie dat toelaat. Bij omvorming van bosvakken heeft het de voorkeur centraal in een bosvak een ruimte voor begraven aan te leggen, en langs de randen de vegetatie weer sneller te laten opschieten. In het bestaande inrichtingsplan was dit ook al min of meer voorzien;

- Zie op plekken waar het bos niet meer hoeft te worden omgevormd af van open ruimtes direct tegen de padenstructuur; behoud het gesloten beboste karakter rond de verschillende paden;
- Wees bij aanleggen van graven en bosbouwwerkzaamheden alert op aanwezige historische aarden wallen, met name langs de paden, en relictten van historische karrensporen door het gebied. Het is wenselijk hiernaar nader te kijken. Op basis van een eerste snelle AHN2-scan zijn karrensporen niet, maar wallen wel aangetroffen (m.n. langs de paden van de Groote Bodem);

Bebouwing

- De plaatsing van de nieuwe ceremonieruimte achter het huis, uit de as van het hoofdgebouw, d.w.z. westelijk of oostelijk van de ruimte achter het hoofdhuis, is een gelukkige keuze. Daarmee houd je de zichtas open en ontstaat ruimte om de halfcirkelvormige weg door te trekken;
- Ga voor het ontwerp van de nieuwe ceremonieruimte uit van een ondergeschikte vormgeving en positie van dit bijgebouw in relatie tot het hoofdgebouw, en kies als sfeer voor een gebouw dat bij het bosbouwkarakter van het landgoed past.

